

Mänskliga rättigheter och jämlikhet för särskilt boende

**Ett arbetsmaterial
för Göteborgs Stad**

EUROPEISKA UNIONEN
Europeiska socialfonden

Det här är ett arbetsmaterial som tagits fram inom ramen för projektet eGO.

eGO är ett EU-finansierat projekt som arbetar för att stärka medarbetarna i vård och omsorg och rusta dem för en ökad digitalisering av verksamheten.

Arbetsmaterialet är ett diskussionsunderlag och stöd för verksamheten i stadens förändringsarbete för ett jämlikt Göteborg.

Innehåll

Vad är mänskliga rättigheter och ett jämlikt samhälle?.....	4
Vad säger svensk lag?	5
SoL.....	5
LSS.....	5
Äldreomsorgens nationella värdegrund.....	6
Vad gäller för Göteborgs Stad?	6
Rätten till självbestämmande.....	9
Rätten till privatliv och personlig integritet	10
Rätten till meningsfullhet och sammanhang	13
Rätten till trygghet.....	14
Rätten till gott bemötande	17
Rätten till individanpassning och delaktighet	18
Tips om du vill läsa mer om mänskliga rättigheter	21
Anteckningar	22

Text: Sandra Tidefors, Intraservice

Vad är mänskliga rättigheter och ett jämlikt samhälle?

Mänskliga rättigheter är internationella lagar som gäller alla människor i alla länder. Det handlar om alla människors grundläggande frihet, rättigheter och lika värde. Alla människor är födda fria, har lika rättigheter och har ett inneboende värde som inte går att ersätta. De mänskliga rättigheterna är en måttstock över vad som får göras och inte göras. De ska skydda människors frihet, rättigheter och lika värde från hot eller diskriminering. På så sätt fungerar de mänskliga rättigheterna som ett sätt att upprätthålla fred och demokrati och skapar grunden för ett jämlikt samhälle.

Ingen får behandlas sämre än någon annan på grund av:

- » kön
- » könsöverskridande identitet eller uttryck
- » etnisk tillhörighet
- » religion eller annan trosuppfattning
- » funktionsnedsättning
- » sexuell läggning
- » ålder

Svenska och internationella lagar listar flera olika diskrimineringsgrunder, för att skydda alla individer från diskriminering och orättvis behandling. Diskrimineringsgrunderna är att ingen får behandlas sämre än någon annan på grund av kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller på grund av ålder.

Två viktiga grunder för jämlikhet är rätten självbestämmande och rätten till hälsa. Alla människor har rätt att bestämma över sina egna liv. Det betyder att vi har rätt att leva så som vi vill. Det betyder också att vi ska få vara med och fatta beslut som rör oss själva. Självbestämmandet kan begränsas tillfälligt i situationer när en person inte längre klarar av att hantera eller förstå sin tillvaro. Det kan också begränsas när det finns risk att någon skadas. Men det är viktigt att begränsningen inte är permanent utan hela tiden omprövas. Det är också viktigt att personen kan delta i alla beslut som rör hen.

Rätten till hälsa innebär inte att vi har rätt att vara friska och fria från sjukdom. Det är förstås omöjligt för samhället att skydda

alla invånare från att bli sjuka, råka ut för olyckor eller åldras. Men rätten till hälsa betyder att vi har rätt att ha tillgång till service, omsorg, hjälpmedel och miljöer som stärker vår hälsa. Det handlar till exempel om tillgång till äldreboenden, sjukhus, vårdcentraler, gruppboenden eller hemtjänst.

Vad säger svensk lag?

Det är staten som har det yttersta ansvaret för att främja och skydda de mänskliga rättigheterna i landet. Sedan 2002 har regeringen uppmanat all offentlig verksamhet att implementera mänskliga rättigheterna i verksamheternas vardag. Det är i det vardagliga arbetet i till exempel kommunerna som de flesta av rättigheterna kan bli verklighet och där ett jämlikt samhälle skapas.

Ett jämlikt samhälle med jämlika livsvillkor är när alla invånare erbjuds likvärdig tillgång till olika välfärdstjänster, kommunal service samt livsmiljöer av god kvalitet. Ålder, funktionsnedsättning eller någon av de andra diskrimineringsgrunderna ska inte spela någon roll – inte heller var i staden man bor. Ett jämlikt samhälle skapar bättre hälsa, större delaktighet och ökar personers självbestämmande och kontroll av sin tillvaro. När jämlikheten och delaktigheten i samhället ökar minskar segregation och utanförskap. Det stärker demokratin.

SoL

I Socialtjänstlagen (SoL) står det att verksamheten ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet. Socialtjänstens omsorg om äldre ska inriktas på att äldre personer får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande. Äldre människor ska ha möjlighet att leva och bo självständigt, under trygga förhållanden. De ska ha en aktiv och meningsfull tillvaro i gemenskap med andra. En äldre person ska – så långt det är möjligt – kunna välja själv när och hur hen får stöd och hjälp.

LSS

I 'Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade' (LSS) står det att all verksamhet ska vara grundad på respekt för den enskildes självbestämmanderätt och integritet. Verksamheten ska också främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet. Insatserna ska vara lättillgängliga och stärka personens förmåga att leva ett självständigt liv. Den enskilde ska också i största möjliga utsträckning ha inflytande och medbestämmande över insatser som ges. Målet ska vara att den enskilde får möjlighet att leva som andra.

Äldreomsorgens nationella värdegrund

Äldreomsorgens nationella värdegrund utgår från socialtjänstlagen (SoL). Värdegrunden är de etiska värderingar som ska ligga till grund för all verksamhet inom äldreomsorgen. Den ska forma och vara en del av det dagliga arbetet, rutiner och tankesätt. Värdegrunden slår fast att omsorgen om äldre ska vara inriktad på att äldre personer får leva ett värdigt liv och känna välbefinnande. Socialstyrelsen slår fast att ett värdigt liv och välbefinnande för äldre innebär: insatser av god kvalitet, privatliv och integritet, självbestämmande, gott bemötande, delaktighet och individanpassning. För att kunna känna välbefinnande behövs känslan av trygghet och meningsfull tillvaro.

Vad gäller för Göteborgs Stad?

Göteborgs Stad har som mål att öka jämlikheten i Göteborg och arbetet grundar sig i de mänskliga rättigheterna och alla människors lika värde. Det är allas lika värde, rättigheter och möjligheter som är ledande för kommunens styrning och för kommunfullmäktiges budget. Det styr också alla kommunala verksamheter och är ett arbete som inte går att välja bort. För att undvika och förebygga diskriminering ska allt arbete med jämlikhet, mänskliga rättigheter och likabehandling vara systematiskt

och utgå från ett normkritiskt sätt att arbeta. Det innebär att alla verksamheter inom till exempel skola, socialtjänst och äldreomsorg ska vara medvetna om och ha kunskap om olikheter och arbeta aktivt med rutiner och bemötande. De kommunala verksamheterna ska möta och behandla varje person på ett likvärdigt sätt, oavsett vem det är och var personen bor i staden. Det är också viktigt att alla ska ha likvärdig tillgång till välfärdstjänster och annan kommunal service.

Äldreomsorgen i Göteborgs stad utgår från den nationella värdegrunden. Äldre personer i Göteborg ska leva ett värdigt liv och känna välbefinnande. Omsorgen ska vara personcentrerad och utgå från individens behov. Omsorgen ska skapa känslan av trygghet och meningsfullhet, vara av god kvalitet och med ett gott bemötande. Den ska också respektera individens privatliv och integritet och möjliggöra delaktighet och självbestämmande. Att arbeta på det sättet i alla verksamheter och i alla stadsdelar stärker likabehandlingen i staden och gör Göteborgs Stad till ett mer jämlikt samhälle.

”De som bor på vårt boende är oftast väldigt sjuka i demens, vilket gör det svårt för personen att bestämma själv över sin tillvaro. Då gäller det för oss personal att se personen bakom sjukdomen och hitta möjligheter och situationer där personen klarar av att bestämma”

- IT-ambassadör eGO

Rätten till självbestämmande

Självbestämmande betyder att varje person har rätt till att få leva ett självständigt liv och själv bestämma över sin tillvaro. När en person är i behov av hjälp för att klara av sin tillvaro, är det viktigt att omsorgen visar respekt för och gör det möjligt för personen att få bestämma själv.

Självbestämmande innebär att personen har rätt att:

- » få råd och stöd
- » bli hörd och respekterad i beslutsprocesser
- » få tid att tänka och fatta beslut
- » få information och vägledning
- » ha kontroll över egendom och inkomst
- » utse lämplig tredje part (närstående eller god man)
- » i förväg lämna instruktioner till tredje part - önskemålen ska alltid respekteras
- » välja boendeform som passar

Rätten till självbestämmande kan begränsas om det finns risk för att personen kommer till skada. Då är det viktigt att regelbundet göra nya, oberoende bedömningar för att se om beslutet ska ändras. Begränsningar av en persons självbestämmande får inte göras på godtyckliga grunder.

Diskussionsfrågor

- Hur arbetar vi för att de boende får och kan bestämma över sin tillvaro?
- Diskutera exempel när självbestämmandet begränsas för de boende.
- Är det rätt att begränsa i de fallen eller kan vi göra annorlunda?
- Hur ser vi till att individens behov är i centrum i vårt arbete?

Rätten till privatliv och personlig integritet

Alla människor har en personlig sfär, som en gräns för att släppa in andra människor. Vissa har en liten sfär. Då kan andra människor komma nära in på utan att personen tycker att det känns jobbigt. Andra har en större sfär, som kräver mer utrymme och större avstånd.

I omsorgen möter vi människor som är beroende av andras hjälp för att klara sin vardag. För en del kan det kännas jobbigt och utelämnande att låta andra människor komma in i ens privatliv, ens hem eller nära ens kropp. För en del kan det även vara jobbigt att flytta till äldreboenden där de plötsligt delar sin personliga sfär och omgivning med flera andra. Därför är respekt för människors privatliv och integritet av största vikt inom omsorgen.

Socialstyrelsen rekommenderar att medarbetare ska:

- » värna om att brukaren får leva sitt liv i enlighet med sin personlighet och identitet
- » respektera att brukarens bostad är dennes hem

- » arbeta på ett sätt som gör det möjligt för brukaren att bestämma själv om den kroppsliga omsorgen
- » visa diskretion i omsorgssituationer.

Diskussionsfrågor

- Vad gör vi för att de boende ska kunna behålla sitt privatliv och sin personliga integritet trots att de delar boendeyta med flera andra?
- Hur är vår boendemiljö utformad för att stärka känslan av att det är den boendes hem?
- Hur ser vi till att den boende kan fortsätta leva sitt liv enligt sin personlighet och identitet?

”Det är inte alltid lätt med privatliv när flera personer bor på en begränsad yta och har olika behov. Men vi försöker vara noga med att låta dem som vill vara i fred få vara det, men också låta dem känna att de är alltid välkomna att umgås om de vill.”

- IT-ambassadör eGO

”Det är lätt att tänka att aktiviteter måste vara något stort och som kan involvera många. Jag tänker mer att det handlar om att fånga de där stunderna med den boende där vi känner en tillhörighet och gemenskap, oavsett om det är något litet vi gör som att läsa tidningen ihop eller prata om veckans matsedel”

- IT-ambassadör eGO

Rätten till meningsfullhet och sammanhang

Alla människor behöver ha något i sin tillvaro som känns meningsfullt, för att vi ska må bra. Men vad som är meningsfull är olika för olika personer. Det kan vara en hobby, vänskapsrelationer, ett sällskapsdjur, skogsutflykter eller något helt annat.

Socialstyrelsen konstaterar att fysiska aktiviteter, kultur, livsåskådning och tro är sådant som skapar meningsfullhet. Det känns också ofta meningsfullt att göra saker som stärker självkänslan och tilltron till sin egen förmåga.

Det är också viktigt att tillhöra ett sammanhang som är större än en själv. Man kan ingå i en familj, på en arbetsplats, ha ett fritidsintresse som man delar med andra, ha en religiös eller kulturell tillhörighet eller helt enkelt ingå i samhället som stort. En del har flera olika sammanhang de byter mellan, till exempel jobb, familj och föreningsliv. Andra har färre sammanhang.

En del har enstaka sammanhang som de inte kan lämna, eftersom de har svårt att ta sig ut eller klara sig själv. Många förlorar ett sammanhang, när vänner

eller familjemedlemmar går bort. Andra förlorar sammanhang för att de tappar sin kognitiva eller fysiska förmåga och blir därför beroende av att andra hjälper dem att få en meningsfull tillvaro. Därför är det extra viktigt att särskilda boenden arbetar aktivt för att tillgodose olika sorters meningsfullhet för de boende. Vi behöver vara lyhörda för varje boendes behov och vad hen finner meningsfullt. Det finns ingen färdig mall som passar alla.

Diskussionsfrågor

- Vad erbjuder vi för aktiviteter, miljöer och situationer som skapar meningsfullhet i tillvaron för våra boende?
- Vad kan vi förbättra?
- Hur ser vi till att även de som inte längre minns vad som är meningsfullt, får en meningsfull tillvaro?
- Fångar vårt boende upp och tillgodoser olika önskemål och intressen? Eller använder vi samma "mall" för alla?

Rätten till trygghet

Känslan av trygghet är också individuellt och är olika för olika personer. Att känna sig trygg är viktigt för välbefinnandet. Otrygghet påverkar hälsan negativt, eftersom det kan skapa ångest, oro och rädsla. Trygghet kan innebära flera olika saker, till exempel att:

- » vara trygg i sig själv
- » vara trygg i gemenskap med andra
- » känna trygghet i sitt hem, område och i samhället
- » känna trygghet när andra är i ens hem
- » vara trygg med att visa sina "svaga" sidor i samband med en insats
- » uppleva trygghet i form av ekonomi och resurser.

Om man inte känner sig trygg i något av ovanstående exempel kan det istället kännas otryggt och utlämnande. Det kan i sin tur stärka känslan av att vara i beroendeställning. En viktig del av trygghet är att känna att man har kontroll, kan hantera sin tillvaro, hänga med i vad som händer och kunna uttrycka det man vill. Därför är det viktigt att boendemiljön på särskilt boende bidrar till att skapa trygghet för de som bor där. Till exempel genom tydliga skyltar och färger som gör det lätt att hitta och känna igen.

Det kan kännas både utlämnande och otryggt att vara i behov av hjälp. Därför måste omsorgen förstå brukarens sammanhang och behov och arbeta för att stärka brukarens trygghetskänsla.

Socialstyrelsen rekommenderar att medarbetarna ska:

- » Arbeta på ett sätt som skapar förtroende och trygghet
- » Värna om kontinuitet
- » Uppmärksamma sådant som skapar oro eller ovisshet hos personen.

Diskussionsfrågor

- Hur är vårt boende utformat för att skapa känslan av trygghet för de boende?
- Hur påverkas de boende av de ljud, färger och arbetsrutiner som finns på boendet?
- Vad behöver vi göra för att stärka känslan av trygghet hos våra boende?
- Hur kan välfärdstekniska lösningar och digitalisering bidra till att öka tryggheten på boendet?

"Jag tycker att vi jobbar mycket med att skapa känslan av trygghet för våra boende, speciellt för de med kognitiva sjukdomar som kan känna oro när de inte minns vart de är. Att hålla i handen är något så enkelt men som kan kännas så tryggt."

- IT-ambassadör eGO

”Det är en sådan stor skillnad på stämningen på boendet när vi tar oss tiden att vara lugna och se dem som vi är där för, de boende. Det kan vara en stressig dag, men det känns på något sätt inte lika stressigt som när vi blir fokuserade på allt annat som måste göras.”

- IT-ambassadör eGO

Följande är förslag på vad som är gott bemötande:

- » Att visa uppmärksamhet
- » Att vara närvarande
- » Kontinuitet
- » Engagemang
- » Viljan att alltid göra ett så bra jobb som möjligt
- » Att vara lyhörd
- » Att kunna läsa av situationen och anpassa sig
- » Att visa respekt
- » Att bemöta och behandla den boende som en individ
- » Ett glatt humör
- » Att behålla lugnet utåt även om det är stressigt
- » Att aldrig prata om verksamhetens utmaningar med den boende
- » Att känna av stämningen

Rätten till gott bemötande

Gott bemötande är A och O i alla relations- och serviceyrken. Extra viktigt är det när vi arbetar med sjuka, äldre och människor som inte klarar sig själva eller kan hantera sin tillvaro. Gott bemötande är inte bara att vara artig eller snäll utan handlar också om vilja, engagemang och kommunikation. Det handlar om en dialog där vi anstränger oss för att förstå den andre och att själva göra oss förstådda. Hur vi kommunicerar, verbalt eller icke-verbalt, har betydelse för upplevelsen av bemötandet. Det har också betydelse för de andra delarna av värdegrunden, såsom självbestämmanderätten och individanpassning.

Som utförare kan vi göra allting rätt och riktigt, men det är ändå den boende som bestämmer hur hen upplever det. Det är inte säkert att hen upplever bemötandet eller situationen på samma sätt som vi. Därför är det viktigt att vi anpassar kommunikationen till varje boendes förutsättningar och behov.

För att stärka det goda bemötandet ska den boende vara delaktig och samtalen ska vara på ett sätt som personen förstår. Det är viktigt att vi är lyhörda och inte själva värderar vad den boende vill. Vi måste också ta reda på att brukaren har förstått informationen.

Diskussionsfrågor

- Hur pratar vi om de boende bland medarbetarna?
- Kan det vi säger till varandra påverka hur vi bemöter de boende?
- Berätta om tre situationer där det bemötandet blev extra bra. Varför blev det så bra?
- Berätta om tre situationer där bemötandet inte blev så bra. Hur kunde vi gjort annorlunda?

Rätten till individanpassning och delaktighet

Alla de olika delarna av värdegrunden är viktiga för att känna välbefinnande. Tillvaron blir varken meningsfull eller värdig om vi saknar tillgång till självbestämmande, delaktighet, trygghet privatliv och personlig integritet eller om vi inte får ett gott bemötande.

Alla människor är olika, med olika drömmar, livsmål, intressen och behov. Därför har vi också olika uppfattning om vad som är meningsfullt eller värdigt. Det går inte att passa in alla i samma mall.

I Göteborgs Stad ska vi bemöta alla invånare på lika villkor. Vi ska behandla alla på ett likvärdigt sätt och ge alla likvärdig tillgång till välfärdstjänster eller annan kommunal service, även om personernas behov är olika. Likvärdig betyder att alla har rätt till att få liknande service, bemötande eller omsorg. När det inte är likvärdigt är det istället olikt och ojämnt. Därför är det viktigt att individens behov är i centrum och att omsorgen anpassas efter varje individ.

Delaktighet stärker de andra delarna i värdegrunden, speciellt självbestämmandet. Som när insatserna utgår från den

boendes behov och när den boende kan vara med och bestämma om insatser som rör hen själv. Men det kan vara svårt med delaktighet, speciellt när personen har förlorat sin kognitiva förmåga och inte längre kan hantera sin tillvaro. Då kan andra behöva bestämma åt personen, vilket kan minska delaktigheten. Det kan skapa en situation av utsatthet eller känsla av maktlöshet. Därför är det viktigt att vara tydlig och se individen. Att låta den boende få vara med eller pröva efter egen bästa förmåga – även om det går långsamt. Det är viktigt att inte ta för givet vad brukaren vill, eftersom önskemål och behov kan förändras.

Socialstyrelsen rekommenderar att medarbetarna ska:

- » arbeta så att hjälpen och stödet anpassas till den boendes behov, förutsättningar och önskemål.
- » ha ett förhållningssätt som bjuder in den boende att föra fram sina åsikter och önskemål.

”Det är klart att det skulle gå fortare om jag gjorde det. Men det ger så mycket mer när den boende själv klarar av att göra det, eller moment av det. Då behåller vi det ’friska’ i personen ett tag till och inte bara ser någon som är sjuk.”

- IT-ambassadör eGO

Diskussionsfrågor

- Låter vi de boende få vara med och pröva att göra saker – även om det går långsamt?
- Hur arbetar vi för att aktivt stärka de boendes delaktighet i sin tillvaro?
- Hur arbetar vi för att förhindra fysisk eller mental inaktivitet hos de boende?
- Hur kan välfärdsteknik och digitalisering öka de boendes delaktighet?

Så här kan vi arbeta utifrån mänskliga rättigheter

Det är inte alltid man tänker på när man arbetar i omsorgsarbetet att man arbetar med jämlikhet och mänskliga rättigheter. Men omsorg handlar om att tillgodose likabehandling, rätten till hälsa och att stärka alla människors lika värde. Mänskliga rättigheter går att använda som ett verktyg för att skapa ett jämlikt samhälle genom att ständigt granska vad som är bra och vad som behöver utvecklas. Vi stärker jämlikheten och mänskliga rättigheterna i staden genom att regelbundet utvärdera oss själva och verksamheten utifrån följande frågor:

» Vad gjorde att situationen blev bra? Vad gjorde att den inte blev bra? Vad kan vi göra istället?

- » Frågar vi den boende hur hen vill ha det?
- » Lyssnar vi på vad den boende säger?
- » Har vi individens behov eller verksamhetens behov i centrum i det vi gör?
- » Har vi några rutiner som kan uppfattas som kränkande? Har vi några rutiner som stärker utsatt-het?
- » Hur pratar vi om varandra?
- » Hur skapar vi en omsorg så som vi själva skulle vilja ha det?

Tips om du vill läsa mer om mänskliga rättigheter

- » **Göteborgs Stads program för en jämlik stad 2018-2026**
goteborg.se/jamlikt
- » **Mänskliga rättigheter i Sverige, Utrikesdepartementet, 2007**
www.manskligarattigheter.se
- » **Mänskliga rättigheter, Regeringens webbplats om mänskliga rättigheter**
www.manskligarattigheter.se/sv/de-manskliga-rattigheterna/vilka-rattigheter-finns-det/yttrandefrihet
- » **Om mänskliga rättigheter i Göteborg, Kommun och politik, Hållbar stad – öppen för världen, Göteborgs stad**
www.goteborg.se/wps/portal/start/kommun-o-politik/hallbar-stad--oppen-for-varlden/manskliga-rattigheter
- » **Socialstyrelsens allmänna råd om värdegrunden i socialtjänstens omsorg om äldre, Socialstyrelsens författningssamling, 2013**
www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18610/2012-2-20.pdf
- » **Äldreomsorgens nationella värdegrund – ett vägledningsmaterial, Socialstyrelsen, Edita Västra Aros, Västerås 2012**
www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/18615/2012-3-3.pdf
- » Göteborgs Stads utbildningsfilm om mänskliga rättigheter **”Välj rätt”**, ett interaktivt utbildningsmaterial med bland annat scener ur vardagen inom äldreomsorgen: <http://mrfilmen.se/>
- » **”Helt rätt” eller ”Normblocket”**, Göteborgs stads utbildningsmaterial om diskriminering och mänskliga rättigheter med fokus på normmedvetenhet och normkritik.

Anteckningar

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

